

EN MEMÒRIA DE FRANCISCO DALMAU I ROVIRA EN EL CENTENARI DE LA SEVA MORT

(La Riera 1895 - Altafulla 1914)

Cruz Sánchez Dalmau

Extracte del capítol “Una existència truncada” del llibre *Furgant en el passat*, de M. Cruz Sánchez Dalmau, basat en la correspondència i altres documents familiars que s’han conservat fins als nostres dies.

Una existència truncada

En el cementiri d’Altafulla crida l’atenció un nínxol amb una làpida de pedra grisa, molt gastada pel temps, on es llegeix:

AQUÍ DESCANSAN JUNTOS LOS RESTOS DE LOS INSEPARABLES AMIGOS EUGENIO BARGES SALVAT Y FRANCISCO DALMAU ROVIRA DE 22 Y 19 AÑOS VICTIMAS DEL RAYO QUE CAYÓ EN LA IGLESIA DE ESTA VILLA EL DÍA 19 DE AGOSTO DE 1914 CELEBRÁNDOSE, DESPUÉS DEL ENTIERRO, LOS FUNERALES EN SUFRAGIO DEL ALMA DE SU AMIGO MARTIN SENDRA SABATE.

Una mica més enllà, un altre nínxol guarda les despulles de Jeroni Dalmau Monserrat, el pare del més jove dels amics. La seva mort es produí uns anys més tard, el 28 de juliol de 1923. Tenia 62 anys i era el metge titular del poble.

Del fet del llamp se’n va parlar a la vila durant molts anys. I per descomptat l’impacte que produí en la família fou immens. El meu avi Jeroni no es va refer mai més de la impressió que li provocà descobrir que un dels que jeien al passadís central de la nau, als quals ell anava a assistir com a metge, era el seu fill gran. A la meva àvia, una dona de caràcter fort, que difícilment expressava les seves emocions, no la vaig sentir

mai que parlés de què havia passat aquell malaurat dinou d'agost, però quan érem a Altafulla, al primer espetec que feia un llamp anunciant el tro, m'agafava d'una revolada i totes dues anàvem corrents a estirar-nos sobre el llit de barres, que havia estat el seu llit de matrimoni, al qual se li havien afegit unes potes de vidre perquè actuessin com a aïllants, després de la mort del fill. En els anys de la meua minyonesa, algunes persones encara havien viscut directament la tragèdia d'aquell dia, o a casa seva n'havien sentit parlar quan eren petits. Ara, un segle després, ja no hi resta quasi ningú que en tingui un coneixement directe. El luctuós fet s'ha anat esborrant de la memòria col·lectiva del poble. Només la làpida ho recorda i, en passar pel seu davant, algun visitant del cementiri s'hi atura amb curiositat.

Sembla que en Francisco era un noi intel·ligent, treballador, al qual se li augurava un gran futur en la vida. A més a més de la feina de botiguer i dels estudis de comerç, li interessava la poesia, suposo que per mimetisme amb el seu pare. Tenia només dinou anys quan va morir, però ja feia un quant temps que es guanyava les garrofes tot sol a Barcelona, lluitant per poder-se establir algun dia pel seu compte, seguint la tradició de la família paterna. I com qualsevol noi jove, estava ple d'il·lusions, s'enamorava de totes les noies maques que coneixia i plasmava en les poesies que escrivia tots els seus sentiments.

Durant l'època de les vacances cada any passava una temporadeta a Valls, el poble de la família paterna. Però aquell estiu de 1907 ja havia complert dotze anys i a casa de l'oncle Llagostera el feien triscar una mica perquè aprenguéss la feina de despatx. Des de petit havia anat a l'escola pública d'Altafulla, però allí l'ensenyament era limitat. Si volia assolir un futur brillant, amb les quatre regles no n'hi havia prou. El pare i l'oncle s'havien posat d'acord perquè en Francisco passés, aquell estiu, forces estones a l'oficina de recaptació dels Llagostera ajudant el dependent Cabré. Les cartes de Valls a Altafulla sovintejaven. Estaven escrites amb una lletra encara infantil, i la majoria anaven dirigides al seu pare, a qui tractava amb un gran respecte. Deia: "Muchos días mi tío me hace escribir á la recaudación y después de merendar me hacen ir con mi tía Teresa, o bien, si ella no puede, con mi amigo Cabré, el dependiente, y el León,¹ a la masía a llevar la comida a los gatos, si no está José el agricultor." I dies després afegia: "Tenemos mucho trabajo entre las cédulas y recibos porque este año les ha llegado todo junto y yo también estoy empleado a contar recibos y a timbrar cédulas y el domingo me dan unos cuantos céntimos para ir al voleo."² I el pare li insistia en cada carta que fos molt obedient i s'apliqués molt a llegir i escriure, i so-

¹ Era el gos.

² Per les terres de Tarragona s'acostumava a sentir l'expressió "anar de voleo o boleo", que significa sortir a divertir-se. Possiblement és una contaminació de l'expressió castellana "ir de bureo" ("ir de parranda").

bretot a fer problemes d'aritmètica. A finals d'agost en Jeroni el va anar a buscar per endur-se'l de retorn a Altafulla.

Un adolescent inquiet

L'any següent, en Francisco va tornar a passar bona part de l'estiu a casa dels oncles Llagostera de Valls. La seva lletra denotava que havia madurat, puix la grafia havia perdut els traços típics de la infantesa. S'havia convertit en tot un adolescent. Àdhuc, la redacció començava a apuntar l'estil descriptiu, voluptuós i tal vegada una mica barroc que de més gran el caracteritzaria, encara que seguia utilitzant molts girs catalans que amb el temps va anar corregint. Però a tretze anys tenia ja les idees bastant clares i sabia què volia, car en una de les cartes a tall de postdata afegiria: "Usted ya sabe que no quiero ir más á la escuela de esa, por lo tanto habríamos de determinar alguna cosa. El otro día, hablando mi tío y yo, me preguntó el *determinio* que iba a hacer, y yo no supe qué contestarle. Él me propuso una cosa que no me desanimó. Espero de Ud. el favor de que venga después de la feria de ésta y hablaremos de esto."

El pare degué finalment acceptar la petició del seu fill perquè arreglà les coses a fi que aquell curs pogués començar a estudiar Comptabilitat a l'Ateneu de Vilanova i la Geltrú i anés a classe amb un professor particular que el reforqués en cultura general. El motiu d'escollir aquest poble perquè el jove Francisco continués els estudis no era altre que el fet que hi havia una bona escola i que gran part de la família de la mare hi vivia, per la qual cosa l'assumpte de la despesa estava resolt. Les cartes i el "recader" foren els lligams que el van unir tot aquell hivern amb Altafulla: "[...] el motivo de escribirles es que ya principia a hacer frío, por lo que les ruego que me manden el abrigo tapabocas por medio del Porgueres, o de lo contrario le den dinero para que me compre uno aquí." I com que devia ser molt presumit, el tema principal de les cartes dirigides als pares era la roba, com així va continuar sent-ho anys més tard quan visqué a Barcelona.

El Nadal de 1908 el passà a Vilanova. I encara que era un noi obert i expansiu es devia enyorar una mica, perquè al febrer, en saber que els seus germans estaven malats, escrigué al pare manifestant-li que s'havia impressionat molt amb la notícia i que havia comprat els dos caramels més macos que havia trobat per quan es posessin bons, i que a veure si aleshores anirien a visitar-lo. El desig d'en Francisco no es va complir i per això a finals d'hivern esperava amb il·lusió les vacances de Setmana Santa que li permetrien de passar uns dies a Altafulla. Però com que el germà petit, l'Enric, i la Conxita, la seva germana, havien tingut el xarampió, un al mes de febrer i l'altra al mes de març, i l'epidèmia continuava a Altafulla, el pare donà ordre que no hi anés, atès que ell encara no l'havia passat i no era qüestió que es posés malalt a mig curs. Contesta al pare tot trist: "[...] con mucho sentimiento suspendo el viaje que

debía efectuar a esa. Podrá comprender los deseos que tenía de verlos después de medio año aproximadamente de no haberlos visto. Cayetano³ está un poco resentido por la larga ausencia de Ud. Para hacerle desvanecer de esa melancolía y quedar satisfecho, le habría de escribir una cartita, preguntándole la posición de estudio en qué me encuentro yo, y alguna cosa más por el estilo respecto a mí. Días atrás me encontré un poco enfermo y estuve dos días en cama. Le mando la receta del médico que me vio.”

En aquesta carta i altres de posteriors crida l’atenció els consells que, malgrat la seva joventut, s’atreveix a donar al pare respecte a què hauria de dir o escriure. Però el pare de tant en tant li ha de picar el crostó perquè l’avi de Creixell els ha portat la notícia que en Francisco s’ha tornat molt responejador. La cosina Francisqueta també s’ha queixat que no hi ha manera de fer-lo creure. “A tu edad”, li escriu el pare, “ya deberías comprender que un chico díscolo y desobediente no es agradable ni simpático para nadie y que la mejor manera de que á uno le consideren y le estimen es ser muy diligente cuando le manden los que deben y pueden mandarle y no contestar con desabrimiento y descortesía á los que le rodean y protegen.”

Durant aquest curs, a més a més dels estudis de Comptabilitat i Tenidoria de Llibres, s’afanyarà també a millorar el seu estil d’escriptura i periòdicament enviarà “redaccions” al pare perquè les hi corregeixi i li doni la seva opinió. I és que en Francisco va admirar sempre el vessant poètic i literari del pare i, com veurem més endavant, de més gran, va intentar emular-lo en aquest aspecte. El pare li tornava els escrits amb les faltes d’ortografia corregides, fent-li les anotacions pertinents en els casos que la frase fos una traducció massa literal del català. I sempre li donava el mateix consell: per escriure bé has de llegir molt.

En arribar el mes de juliol, els estudis a l’Ateneu s’interrompen a causa de les vacances. En Francisco té pressa per acabar els estudis i no està gaire satisfet del curs que ha passat en aquell centre. Així que escriu al pare proposant-li de continuar tot l’estiu amb el senyor Antonet, que durant el curs havia estat el seu professor particular de cultura general, perquè li doni també classes de Tenidoria, ja que, segons diu, “el señor Antonet debe saber más que los del Ateneo ya que él fue el profesor de todos ellos.” El problema era que el senyor Antonet cobrava 15 pessetes al mes i això devia ser una quantitat una mica desaforada. “Lo he hablado con Cayetano y él dice que siendo estudios de Comercio no le parece demasiado caro”, continuava escrivint. “Como ya sabe, querido papá, después hay que ir a la Escuela de Comercio a examinarse y si quedas aprobado, te dan el título de Tenedor de Libros. O sea que si ahora no lo aprendo bien luego tendré que ir a la Escuela de Comercio a seguir los estudios y todavía resultará más caro.” Davant de tan contundents raons, el pare va

³ Cayetano Lahoza, el marit d’una cosina de la mare.

donar la seva aprovació perquè continués amb el senyor Antonet. Els estudis es van perllongar durant tot l'estiu de 1909. A finals de setembre ja no aguantava més a Vilanova i ell i bagul van tornar a Altafulla amb els carros del Porgueres. Al desembre es traslladà a Valls per reprendre la feina al despatx de l'oncle Llagostera, on passà les festes de Nadal. El febrer de 1910 escrigué una carta al pare, i per primera vegada, en català! Diu així:

Valls, 2 de febrer de 1910
Sr. Dn. En Geroni Dalmau
Altafulla

Benvolgut pare: En primer lloch dech arrodillarme als seus peus demanant-li m'otorgui el perdó per l'excés de ausència que he tingut per vostè. Després li manifesto lo següent: això és, que's seveixi encomanar á ma germana, si és que van ella y la padrina á Vilanova per Carnaval, com feien cuan jo era en eixa, que preguntí á la cosina Francisqueta per el paradé y salut dels supervivents (és á dir, supervivents, potser són morts) Pere Dalmau y Miquel Montiu, que m'alegraré molt de saber noves dells.⁴ Y al mateix temps que saludi en nom meu, á tota la família aquella y a tots els coneguts, particularment als cossins Antón y Tano, que encara ment recordo molt dels ratets que pasavem juns contan chistes, sainets, rondalles, y de pasada, mentides, si era precís, quens alegraven y feyan riure. Quels hi diguin també, que tinch moltes ganes de veurels á tots en general.

No sé que dirli més, perquè el motiu de escriure ha sigut el finalment dit; però vull manifestarli, tota vegada que ya ocasió, unes quantes noves. Però abans de passar endavant em veig en situació de pregarli no's detingui tan minuciosament en contemplar els cops de puny en la gramàtica catalana, doncs aquesta es la primera vegada que probu d'escriure en català.

Dies enrere, un diumenge á la tarda vaig sortir de casa tot chino chano cap á la masia de mons estimats oncles, y cuan vaig sortir d'ella, el cap me vá barrinar de anar en buscas de la nostra. Pensat y fet. Emprench la marcha carretera amunt, y com que ya sabia es per allà 'l davant de la de can Ferrán, em vaig aturar aquí on últimament he dit y comensant á mirar em vaig pensar, pel meu natural instin, de que era la que després, consultant y confrontant á la tia va resultar ser. Pensat això, mogut de curiositat, m'interno vinyes endins amb la fal·lera y satisfacció, després, com si calse vulga sér viu me hagués assegurat que l'era.

Cuan vaig ser en la dita imaginada masia m'ho vaig creure encara més que l'era, perquè per company de excursió duya el ceberrim Excm. e Iltm. Sr. Leon (perro), per que vaig comprendre que ell hi tenia certa llibertat que no hi té en les altres; és á dir, en las que no

⁴ Es tractava d'uns joves, coneguts dels Lahoza, que havien hagut d'anar a la Guerra de Melilla, conflicte que enfrontà les tropes espanyoles amb les cabiles rifenyes. La protesta contra l'enviament de tropes, especialment per reclutar reservistes, desembocà en la Setmana Tràgica de Barcelona el juliol de 1909. (Malgrat la coincidència de cognoms amb un d'ells, aquesta persona no tenia res a veure amb la nostra família.)

hi té gaire franquesa. Respecte al estat de la terra, no li puch donar rahó de res, per que no mi vaig entretenir ó parar en inspeccionarla.

També li participo que m'he firat un xamós rellotge que m'ha costat nou pessetes y si és que 'm vagi bé no me haguera fet res de haver pagat el doble del import, per adquirirlo. Y amb una cadeneta de plata, que m'ha regalat mon benvolgut cossí Francisco, ya tenim l'home envellutat. De modo, que si és de la condició, anteriorment anomenada, no li sabrà gens de greu de que me l'hagi comprat.

Serveixis, cuan m'escriguí, d'enviarme la poesia aquella, composta per vostè, nomenada "Al ejército del Rif", que tinch dit á la cossina Maria que li demanaria tan prompte com á vostè jo li escrigués.

Per ara estem sens la més gran novetat (això no vol dir que no estem sens la petita, donch la tia té mal de cap y Francisco mal de caixal) y desitjem tots plegats, fervorosament, que al rebre la present lletra els trovi en menos novetat que la nostra.

Varem rebre per allà Nadal la lletra de vostè y Conchita, y esperem que prompte en tornarem á rebre. Vostè ho ha de fer.

Rebi, tant V. com los demás, per mediació de aquesta lletra, un afectuós recort quels hi transmitim tots, desde 'l més gran fins el més petit.

Son affm fill que ya sab l'estima y espera veures servit de tot lo que li demana, donantli las gracias anticipadas.

Francisco

El retorn del "tio" Francisco

A mig mes de febrer de 1910, en Francisco Dalmau i Monserrat, el germà gran del pare, torna de França després d'una estada de disset anys. La família està contenta, especialment en Francisco i la Conxita, ja que esperen que potser aviat podran tornar a veure les cosines franceses, i afalaguen l'oncle escrivint-li cartes de benvinguda. L'oncle desembarca primerament a Altafulla, per visitar el seu germà, i després passa una setmana a Valls, allotjant-se a casa dels Llagostera, on de manera temporal viu el jove Francisco. A les nits, en havent sopat, fan tertúlia al voltant de la taula. I s'estableix un corrent de viva simpatia entre els dos Francisco Dalmau. "Un charmant garçon". Així el defineix l'oncle en la carta que envia als seus fills uns dies més tard. El nebot, per la seva part, queda enlluernat per l'oncle. Ve de França! Ha viscut a Madrid i a París! És un home de món! I el que és més important: entén de números. El jove Francisco no farà els quinze anys fins al mes de març, però ja se sent tot un home preocupat pel seu futur. No té clar encara que voldrà fer a la vida, però de moment el que més l'atrau és el món del comerç, fidel a la tradició de l'avi i els besavis paterns. Parla de tot això amb l'oncle que acaba de conèixer. Li mostra els estudis que ha fet a Vilanova. I l'oncle, que a la seva edat, o encara més jove, havia deixat Valls per anar a estudiar comerç a Barcelona, revisa els seus coneixements i l'aconsella. El 24

de febrer, abans que l'oncle se'n torni cap a Barcelona, passant per Altafulla un altre cop, escriu la següent carta al pare:

*Sr. D. Jerónimo Dalmau
Altafulla*

Amado papá: Ayer mi tío Francisco le escribió á V. una carta, en la que le manifiesta que estoy bastante atrasado en la Teneduría de Libros, que según él dice, es porque todos los tres profesores, en que la aprendí, bien perfectamente no la saben.

Entendiendo pues, él, de que es necesario é indispensable saber perfectamente y con toda corrección la Teneduría y la Contabilidad Mercantil para poder entrar en una casa de comercio y poder subir con perfección á los altos grados de la casa, y siendo que él va por una temporadita á Barcelona, hemos hablado, él y yo, de que si en dicha capital permanece tres semanas ó un mes, yo podría ir, para que me enseñara lo antes dicho y al mismo tiempo servir, los días aquellos, como base fundamental para entrar en alguna casa de comercio.

Consultado, lo anteriormente dicho, á mis tíos Cayetano y Tereseta, nos han manifestado que quedaban conformes, pero que primeramente mi tío Francisco tiene que ir a Barcelona, ya para buscar “dispesa” como para arreglar sus asuntos particulares, y, de este modo, cuando yo vaya, podrá estar más conmigo. Y así ya resultará ser, cuando yo vaya, la segunda semana del próximo mes que viene, y de este modo aún podré secundar en la liquidación próxima, que es la semana entrante.

Cuando vaya á esa mi tío, le explicará mejor el asunto de qué se trata. Y cuando yo vaya, también le daré las más expresivas gracias.

Inútil es que le condicione ó advierta lo que importa un mes de “dispesa”, pues ya lo sabe. En cuanto á esto último, no le duela, que me parece que estalviará bastantes pasos, pues mi tío tiene algún conocido, y con las ayudas del Sr. Comas y tío Llagostera, sería mucho que no encontráramos negocio pronto.

Como que ahora es el periodo más culminante é interesante de mi vida y el principio de hacerme hombre, si se pierde esta ocasión tan propicia como es la venida á España de mi querido tío, costará muchísimo trabajo volverla á poseer.

Todos con unanimidad hemos acordado que es el momento más propicio para colocarme y que la pensada es digna de satisfacerla y cumplirla.

Y sin dudar de que me otorgará la susodicha demanda, se despide de V., mamá y hermanos, su hijo que ya sabe le quiere y está a sus órdenes.

Francisco

La setmana següent, tal com estava previst, l'oncle torna a passar un parell de dies a Altafulla, i aprofita per parlar amb en Jeroni del futur del seu nebot. Creu sincerament que és un noi molt espavilat, amb moltes ganes de treballar, el qual mereix

que se li doni una oportunitat, que només pot trobar a Barcelona. I s'ofereix a ser el seu mentor durant uns mesos fins que el noi estigui preparat per a accedir als exàmens, o posar-se a treballar en algun comerç, si així ho prefereix. En certa manera, el nebot li recorda la seva primera joventut quan l'oncle Ciril·lo se'l va endur a Barcelona, a mitjan de la dècada dels seixanta del segle XIX, i li va ensenyar tots els entrellats de la feina d'un banc. D'un banc privat d'aquella època, s'entén, quan la majoria no eren gaire més que un despatx amb el "banquer" assegut darrere una taula des d'on es feien totes les transaccions.

En Jeroni, naturalment, es deixa convèncer i els dos germans decideixen que quan en Francisco s'hagi establert definitivament a Barcelona, en Francisco jove s'hi traslladarà per continuar els estudis que va començar a Vilanova.

La situació es devia resoldre relativament aviat, perquè tal com oncle i nebot havien quedat en les seves converses dels dies que van conviure a Valls, el dimecres 16 de març en Francisco Dalmau Rovira arriba a Barcelona i escriu una postal al seu pare comunicant-li que ha arribat a la capital sense novetat. Tres dies després, el dia 19, en Francisco li torna a escriure explicant-li les seves primeres impressions de Barcelona.

Aquella mateixa setmana comença les classes amb el "tio" Francisco i informa el pare dels seus avanços: "En cuanto a los estudios, ya vamos adelantando en la Contabilidad; a aprenderla vienen los hijos del Sr. Nogués de la Secuita, que están en ésta". Però per Setmana Santa agafa una grip molt forta i se'n torna corrents cap a Altafulla. No sabem què va passar en els següents mesos, però el que sí que és cert és que en Francisco no va tornar a Barcelona a reprendre les classes amb l'oncle aquella primavera. No ho farà fins al setembre, quan s'incorpora a la feina que entre el pare i l'oncle li havien buscat a la capital comtal. Els anys d'adolescència s'havien acabat. A partir d'aquí s'hauria de comportar com un home.

L'enraigament d'una nova vida

La feina que havien trobat per a en Francisco era la d'aprenent en una botiga del carrer Colomines número 2, cantonada amb el carrer Semoleres, molt a prop de la plaça de Santa Caterina. Pertanyia a un tal José Fàbregas i estava dedicada a la venda del que se'n deia "Novedades para señoras", amb secció de llenceria, i especialitzada en articles per al dol. Els pares devien donar el vistiplau perquè els dependents vivien a la mateixa botiga, amb la qual cosa el xicot estaria controlat i a més a més no caldria pagar despesa.

A Altafulla hi havia deixat els amics de la infantesa, amb els quals havia anat a escola i jugat pels carrers —el Punsoda, el Salvat, el Pijoan, el Magriñá, el Roman, el Santiago Espina...—, i sobretot les noies —la Pepita Punsoda, la Pepita i la Teresina Sendra, la Teresa Vidal, de Torredembarra...—, per les quals aquell estiu ja

Barcelona, por la mañana del día 19 de Mayo 1910,

Dr. Dn. Jerónimo Dalmau
Altafulla

Estimado papá: Tengo la pluma en la mano, sin saber lo que escribirte. Pero de todos modos te voy a participar (este garabato no es nada, es inútil), unas cuantas cuartillas, que aunque no son interesantes, sirven para conocimiento de usted.

Primero vamos a tratar de lo más esencial, esto es, de la vida doméstica. En cuanto a este asunto, debo manifestarte que en este hotel se paga por adelantado, de modo, que como V. me dio diez duros para dicho objeto, he pagado por quince días, nada más, o sean cuarenta y cinco pesetas, por lo tanto, antes de concluir el periodo este, me habrá de mandar el importe de la otra quincena, para poderlo satisfacer también adelantadamente. Pasamos a otras menudencias.

Cuando llegué a esta, ya encontré, en el apeadero del Paseo de Gracia, a mi tío que me estaba aguardando. Después, emprendimos la marcha hacia este nuestro alojamiento —

miento, subiendo en un tranvía que nos condujo á la boca de la calle del Carmen. Por la noche, fuimos á participar de la conferencia, que V. me indicó, dada por nuestro muy apreciable é ilustre amigo señor Comas, en el Ateneo Enciclopédico Popular, en donde mi tío me presentó al ya dicho amigo. Después nos fuimos á dormir.

Ahora te hago saber que heeo sombrero, que me lo compré en "El Siglo" y el cual me costó siete pesetas y cincuenta céntimos. En el mismo almacén me compré también dos cucullos y unos paños, cuyo importe es de ptas. 1'90.

Está lloviendo y como no tengo paraguas me compro uno, muy galante, que me cuesta seis pesetas.

A las doce del mediodía, ó sea, enseguida, nos iremos á casa el Sr. Comas, á comer, donde estamos invitados con motivo de celebrar hoy su santo.

No me queda nada más para decirte; y esperando otra ocasión que tenga el suabon relleno de noticias que escribirte, se despiden de V. y demás familia, mi tío y de V. su hijo

havia començat a interessar-se força. En la primera carta que escriu al pare, tres dies després, aboca tots els seus sentiments de melangia pel paradís perdut i s'atreveix a demanar-li que escrigui al seu principal perquè al novembre li deixi fer uns quants dies de vacances per poder anar a la festa major d'Altafulla. La botiga del Sr. Fàbregas no devia ser el que en Francisco havia somiat, per això tan prompte com hi arriba ja té ganes de fugir. En cap carta es queixa obertament al pare de les condicions en què es troba, però la lectura d'algunes d'elles ens fa recordar les novel·les de Dickens. En aquest cas, els aprenents no dormien sota el taulell de la botiga, però boi, boi. Naturalment, el pare no es va avenir als precs del xicot i en Francisco no va anar a festa major, ni aquell any ni els que seguirien.

De tots els amics del poble, amb qui té més franquesa i amb qui s'escriurà més assíduament serà amb el Pepito Punsoda, que com que els seus pares tenen una tenda l'han enviat a Reus amb un pastisser perquè aprengui l'ofici. Alguns companys d'Altafulla no entenen què hi fa, en Francisco, a Barcelona, bo i treballant com a aprenent de botiguer. El mateix Pepito li diria més endavant en una carta: "No comprenc com sabent tot el que tu saps i escrivint com escrius tens que fer aquesta feina." Eren uns altres temps, i possiblement el pare pensava que si el noi volia dedicar-se al comerç, havia de començar per baix; però rellegint les cartes i imaginant-nos l'ambient d'aquella botiga no sembla que fos la millor opció.

Les cartes que intercanviarà amb el seu pare durant els mesos següents versaran principalment sobre fets domèstics: "[...] necesito que m'enviï diners per adobar les sabates"; "[...] la confección del traje valdrá 6 duros; el corte me lo compraré en un gran almacén"; o bé "[...] he ido a visitar a mi tío Francisco y a mi tío Jaime; le mandan muchos recuerdos". "Sería necesario que me mandara gránulos de arseniato sódico y polvos de óxido de zinc, puesto que se me ha agotado todo y veo que hace efecto en los granos". "Cuando estaba por ahí, usted me hablaba de un libro que era una compilación de poesías de los egregios autores contemporáneos. Si me dijera como se intitula, iría en busca de él y lo compraría". "Tengo los zapatos nuevos que me ha hecho el zapatero Terés de Villanueva; ya puede enviarle las once pesetas, que son lo que valen". "No he podido ir antes a recoger el vale de la Publicidad, correspondiente al sorteo de una máquina de coser, pues tengo mucha tarea, y precisamente por ello no le he podido escribir más pronto; mucho me gustaría escribir a troche y moche, mas me tengo que consolar con mi destino". "Ya me pueden mandar la ropa de invierno". I el pare li contestava fent-li les mateixes recomanacions que li feia quan estava a Vilanova o a Valls: "Has de esforzarte en ser muy obediente y sumiso á todo lo que te ordenen, á fin de que te sepas captar las simpatías de tus superiores. No seas perezoso; cuando te manden hacer una cosa tienes que ejecutarla enseguida, sin chistar, ni replicar. Recuerda bien y ten siempre muy presente en la memoria lo que te dije por el camino de la estación el día que te fuiste."

En cap carta dels quatre anys i escaig que va viure a Barcelona no hi ha la més petita referència al fet que fes cap examen a l'Escola de Comerç, per la qual cosa sembla que la idea inicial de treure's un títol de Comptabilitat i Tenidoria de Llibres la va descartar. A les primeries de ser a can Fàbregas li planteja al pare d'estudiar el batxillerat i fer una carrera, però aquest projecte tampoc es va consolidar en cap moment. En canvi comença a llegir amb vertader frenesí tot el que cau a les seves mans, estudia la mètrica, intercanvia diaris i llibres amb el pare i en una carta li confessa al seu amic Pepito que a ell, en realitat, li agradaria ser escriptor.

Dos poetes incipients

A més a més d'en Pepito Punsoda, l'altre gran amic d'en Francisco era en Josep M. Ventosa. El Pepito i el Josep M. eren cosins, però aquest darrer vivia a Valls, on els pares tenien un establiment al carrer de la Cort número 8 (que aleshores se'n deia Baldrich). Per la qual cosa, quan en Francisco passava temporades amb els oncles Llagostera es veien, sortien a passeig i manlleutaven una amistat que duraria fins a la seva mort. A la vegada, l'amic anava cada any a Altafulla a passar uns dies de vacances a casa dels seus parents. Era un noi instruït amb qui en Francisco podia parlar de coses de les quals no podia parlar amb els companys d'Altafulla. Tots dos tenien un interès comú: la poesia. I potser també en tenien un altre: la Mercedes Montobbio.⁵

Per la tardor de 1910 els pares d'en Josep M. Ventosa l'envien a Saragossa a treballar en una impremta i papereria especialitzada en material d'oficina, mentre segueix els estudis a la capital aragonesa. Durant l'estiu d'aquell any encara compartiran uns dies de lleure. A partir d'aquest punt els dos amics es veuran poc i només de tant en tant coincidiran breus dies a Altafulla durant les vacances; però es cartejaran tot sovint i intercanviaran les poesies que componen. En molts casos, serà la mateixa carta la que estarà escrita en vers, com la que li va enviar en Francisco pocs dies després de començar la seva nova vida a Barcelona, en què uns dels seus paràgrafs deien:

Respecto a lo de tu verso/ que á Mercedes dedicaste,/ no sé nada qué decirte/ porque pronto me marché./ Saldada ya está tu carta/ de la manera que pude:/ pretendo que sea en verso/ y como á romance escrito./ Más creo que bien pudiera/ contentarme en que resulte,/ con tal que sea en verso,/ sea escrita en verso libre.

Una postal te escribí/ días atrás, y decía te/ que ya definitivamente/ en Barcelona me encuentro./ Por el encabezamiento/ de esta carta entenderás/ en la casa en qué me estoy/ y lo que en Barcelona hago./ Que me mandes te reitero/ de Zorrilla la poesía/ aquella

⁵ La Mercedes Montobbio era una noia amiga de les germanes Teresa i Mercedes Sanromà que aquell estiu de 1910 havia passat uns dies de vacances a Altafulla.

escrita á un su amigo/ en composición esdrújula./ Que me mandases también/ mucho lo agradecería,/ de Espronceda la poesía en que del Parnaso trata.

Durant tot aquest primer any ha de treballar de valent a la botiga, la qual cosa justifica que deixés aparcats tots els seus estudis. Només gaudeix d'alguns moments de lleure a la nit, quan en la intimitat de la cambra es pot dedicar a la seva gran passió: la lectura. I també aleshores pot deixar volar la seva fecunda imaginació escrivint poemes. Malgrat que les comunicacions no fossin tan fluides com les d'avui dia, el contacte amb Altafulla era constant mitjançant l'Escolà, el "recader" de Torredembarra, que setmanalment li anava a recollir la roba perquè la hi rentessin a casa. I dins del paquet, a més a més de la roba, s'hi afegien cartes, llibres i diaris. I de vegades, en tornar la roba, alguna llepolia que li havia fet la mare. En una de les cartes diu: "Junto con la ropa incluyo dos Progresos, dos Correos Catalanes, una Publicidad y una Veu de Catalunya. Los Progresos y los Correos los compré por lo de los sucesos ocurridos recientemente en Sant Feliu de Llobregat entre los tan salvajes lerrouxistas como criminales carlistas.⁶ La Publicidad, porque contenía la Musa popular de nuestro maestro Ignacio Iglesias⁷ y la Veu, porque insertaba íntegra la poesía ganadora de la flor natural de los Juegos Florales celebrados en la Lonja a principios de mes, que creo le gustará a usted en extremo." El pare comparteix amb ell les lectures, la seva pròpia producció poètica i afers de la professió: "Hoy te remito los versos que compuse para Adelina el mismo día de mi regreso, al volver de La Nou, al anochecer, es decir, los compuse ambulando por estos caminos, como casi todos. Otro día te remitiré el resto de los que me pides. Estoy leyendo las bellísimas poesías seleccionadas por Menéndez Pelayo. Son preciosas. Consérvate muy bueno. Mañana tenemos que practicar la autopsia al hermano de Baldomero Boronat (Jaime), quien, hoy hace ocho días, se disparó un revólver al cuello para suicidarse y ha vivido hasta esta noche. Ya estaba enfermo de tisis."

I amb la seva germana comparteix fets i xafarderies del poble: que si en Francesc Blanch i la Mercè ja s'han casat, o que si el poble en va ple, de la facècia del jove Jaume Graells, que va desaparèixer en comptes d'anar-se'n cap al seminari a estudiar per capellà, tal com la família i el rector havien decidit...

Aquell primer any no torna a Altafulla fins a les vacances d'estiu. Des d'allí escriu a un company de feina per explicar-li les impressions del viatge després d'un any de no haver estat al poble. És tot un exercici de narrativa:

[...] Comprendía además que se preparaban, como realmente así sucede, unos días de dicha infinita, de alegría indescriptible, de satisfacción suprema. Y mientras iba pensando

⁶ El dia 28 de maig de 1911 hi havia hagut un tiroteig entre lerrouxistes i carlistes a Sant Feliu de Llobregat i es produïren sis morts.

⁷ Ignasi Iglesias (1871-1928), dramaturg i poeta vinculat al moviment modernista.

en eso, el tren avanzaba velozmente venciendo rail tras rail, llevando en su carga á un solitario viajero de satisfacción contrita. Ya estaban ganados algunos kilómetros cuando resolví salirme de aquella inmóvil permanencia y burlar mi monótono pensar. Y no olvidando aquel desesperado “¿quién me mete en discurrir?”... salí á la ventanilla mirando hacia el mar, recordando al instante:

*...La luna en el mar riela,
En la loma gime el viento,
Y alza en blando movimiento
Olas de plata y azul...*

que á buen seguro Espronceda se inspirara en una noche como aquella.

Les cartes a casa les continua escrivint indistintament en català o en castellà. “Últimament us demanava la Preceptiva, les poesies de Campoamor i les altres cent, com també dirigia diferents preguntes a ‘n el papa. No he rebut res encara”, es queixava a la Conxita. A primers de setembre es desencadena una de les últimes epidèmies de còlera que hi hagué per aquelles contrades: “Fui a casa de la Sra. Llorens y diose la casualidad de que, el día antes de yo ir a verlos, regresaran de esa. Y me dijeron que el regresar tan pronto había obedecido a que por ahí estáis con el zafarrancho del cólera, ó cuando menos, de un cólico casi mortal. Y veo confirmadas sus palabras en los periódicos que diariamente salen en extremo alarmados. En cafés, barberías, donde quiera que se vaya, hasta en la misma calle, se habla del cólera que están invadidos los pueblos del Camp. Y se cree notorio, y se coadyuva á la creencia, la defunción de un joven del Vendrell que el viernes llegó a esa y por la mañana del día siguiente fallecía por un cólico continuado. Celebro que por ahí Altafulla no haya sucedido ningún caso.”

La mort de l'àvia de Creixell, a finals de 1911, a qui naturalment no li ha pogut donar l'últim adéu, l'omple de tristesa:

*¡Oh feréstega nit!, nit d'amargura,
qu'als mortals los dolors passats recordes
y la mateixa pena fas madura.
Y axis, plorant, ma lira romp ses cordes
sempre qu'estens ton fúnebre mantell,
dolç recó, recordant d'allà Creixell.*

De la redacció de les seves lletres es pot extreure la manera de com en Francisco madura i adquireix formes més modernes, fruit de la seva estada a la capital. El formalisme d'abans s'està transformant en un escarit “Salut” o “Salud” per acomiadar-se, fins i tot en algunes de les lletres dirigides al seu pare. En un món on encara no s'utilitzava el telèfon d'una manera habitual, la correspondència era l'únic mitjà

que li permetia estar unit amb els seus amics d'Altafulla. Les cartes eren molt freqüents entre ells; i alguna família del poble es queixà que el Francisco de cal senyor metge introduïa, en llurs fills, idees massa avançades. En Jeroni li fa algun comentari en relació amb aquest fet i el fill li contesta: "Respecto á lo que se refiere por mi constante correspondencia ajena a la familia, debo decirle que comienzo á parodiar á Andrada en su Epístola moral a Fabio: «Ya dulce amigo, huyo y me retiro de cuanto simple amé: rompí los lazos; ven y verás el alto fin que expira antes que el tiempo muera en nuestros brazos. ¿Es que me han de inspirar desconfianza ciertos mortales? ¿Es que hay quien conspira contra mí por hecho reciente? ¿Es que hay quien cree que soy propulsor de ciertos mis semejantes?» Me lo dirá."⁸ Durant aquell any havia fet tants progressos que inclús s'atrevia a imitar el poeta i el ritme de la poesia original...

En Francisco treballa a la botiga del Sr. Fàbregas fins a finals de l'hivern de 1913. Després de molt buscar, troba una feina molt més adient per a ell als grans magatzems El Barato, una de les botigues més importants de la Barcelona d'aquells temps. És un triomf personal perquè sap que allí, amb esforç i treball, pot arribar a aconseguir un lloc important dins de la nova empresa. Per a en Francisco havia començat una nova etapa de la seva vida. Als seus divuit anys ja era tot un home. Les seves fal·leres juvenils de poeta sembla que havien quedat aturades. Durant aquests últims mesos havia anat tan atrafegat a l'antiga botiga, i buscant una nova feina, que no havia tingut ni temps ni predisposició per escriure gaires versos. Només ocasionalment en dedicaria algun a la dama de torn dels seus pensaments.

*Ahí va una niña, que lleva consigo
las flores de Mayo, los aires de Abril,
los granos de oro del áspero trigo,
los suaves aromas de hermoso pensil.*

La vida d'aprenent quedà endarrere, i entrà de ple en la vida d'adult: a partir d'ara viuria a dispesa i seria lliure d'entrar i sortir quan volgués. El seu físic també canviaria, i per estar més d'acord amb la seva nova categoria professional es deixaria un mostatxo que li donaria un aire més solemne.

Un final imprevist

A la nova feina guanyarà molt més que a can Fàbregas, però fins que no cobri la primera mesada està escurat com una rata, i la dispesa s'ha de pagar per endavant. Una

⁸ "Epístola moral a Fabio", obra d'Andrés Fernández de Andrada (Sevilla, 1575 – Mèxic, 1648), la qual figura en totes les antologies de poesia clàssica espanyola per la seva perfecció.

vegada més demana diners als pares per fer front a les seves despeses. És necessari que enviïn a corre-cuita quinze pessetes la primera quinzena, i quinze més la segona. A l'abril, es va posar malat i per no estar-se sol a la despesa se n'anà cap a Altafulla perquè el cuidessin. Pel que es dedueix de la lectura d'una carta posterior, sembla que va passar finalment el xarampió. De passada, pogué estar uns dies amb els seus amics de la infantesa. D'ençà que no s'havien vist, tots s'havien fet grans, homes fets i drets. Les nenes també havien crescut, eren ja unes noies en edat de casar-se, sobretot la Pepita Sendra, que s'havia convertit en una dona encisadora.

Durant els mesos següents s'integra plenament a la vida d'adult a Barcelona. Continua estant en estret contacte amb l'oncle Francisco Dalmau i la seva família, ha fet nous amics, surt a fer excursions pels voltants de Barcelona, i es veu molt amb els cosins Bergés, uns nois que estiuegen a Altafulla. Continua escrivint-se assíduament amb en Ventura, però sembla que l'amistat amb el Pepito Punsoda i el Santiago Espina es va anar refredant. Els seus camins començaven a ser divergents.

A finals de juliol de 1914 en Francisco fa plans per a les vinents vacances, que les pensa passar a Altafulla, amb la família i els amics. A la botiga li comuniquen que podrà començar els dies de lleure la segona setmana d'agost. El diumenge dia 9 agafa per fi el tren que el portarà a Altafulla per fruit d'uns merescuts dies d'esbarjo a la platja. Però amb prou feines s'havien escolat deu dies des que hi havia arribat quan un terrible accident segà en sec la seva vida...

El dimecres 19 d'agost, aquella negror del cel sobre el mar, pel cantó de Tamarit, anunciava els pitjors averanys des de primera hora del dia. Una estona després, a mig matí, la nuvolada carregada d'humitat va avançar en direcció al poble fins a situar-se al seu mateix damunt i una terrible tempesta d'aigua, llamps i trons s'hi desencadenà, mentre la majoria de la població era dins de l'església assistint a un funeral. En el moment de l'Ofertori, a dos quarts d'onze en punt, un fort i sec espetec, de so metàl·lic, va fer vibrar la nau del temple. Dues persones, de totes les que es dirigien a l'altar major, van caure desplomades a terra. La resta de la gent no podia reaccionar de tan esfereïda que estava. Transcorreguts uns instants, algú va copsar que quelcom de molt greu havia passat. "Aneu, aneu corrents a buscar el senyor metge", va cridar. Quan el metge va arribar, uns minuts després, va comprovar que un dels dos que jeien morts a terra era el seu propi fill; l'altre, l'amic Eugeni.

El fet que un llamp caigués a l'església d'Altafulla i morissin dos xicots va tenir molt de ressò en tota la comarca. Encara avui dia podem llegir a l'hemeroteca de *La Vanguardia* la trista notícia; aquell vespre, dia de la festa major petita de Tarragona, el corresponsal tarragoní envià una nota al diari, la qual es publicaria l'endemà: "Durante todo el día hemos tenido tormenta, cayendo copiosa lluvia, por cuya causa se han suspendido la procesión de San Magín y los fuegos artificiales. Durante la tormenta se verificaba en Altafulla el entierro de un joven, cuando cayó un rayo

en la Iglesia matando al hijo del médico, D. Francisco Dalmau, y a un amigo suyo, vecino de Barcelona, llamado Vergés.⁹ Ambos se dirigían a hacer el ofrecimiento. El monaguillo ha estado un momento tambaleando, pero resultó ileso. Se ha producido en el templo enorme pánico. Se ha teleografiado el hecho al juez de Vendrell. Mañana se verificará el entierro de las víctimas.”

Les cartes de condol que en Jeroni va rebre per la mort del fill van ésser nombroses: de la família de Barcelona i Valls que no va poder assistir a l'enterrament, dels amics, dels companys de professió, dels companys i amics d'en Francisco, del Sr. Sindreu, l'amo de la botiga El Barato, de la Diputació de Tarragona, fins i tot d'un conegut del Senat. Però en Jeroni va quedar tan desfet i el seu atuïment era tan gran que fins a l'octubre no es va veure amb cor de contestar-les. De totes elles s'ha escollit la que va enviar el 30 d'octubre a en Josep M. Ventosa, l'amic més preuat pel seu fill, el qual després d'haver acabat el batxillerat havia marxat a Madrid per prosseguir els estudis superiors. Per ella sabem com van ser les darreres hores de la vida d'en Francisco.

Queridísimo amigo: A su tiempo oportuno recibí tu atenta, sincera y sentidísima carta de pésame, con motivo de la inesperada y prematura muerte de mi queridísimo hijo Francisco, carta que nos colmó de consuelo al considerar la inmensa pena que también te afligía por la desgraciada desaparición de un amigo que te era tan simpático y querido. Todas las cartas de los parientes y amigos que en aquellos aciagos días de Agosto tuvieron la fina y delicada atención de escribirnos, manifestando la parte que tomaban en nuestro grande, inmensísimo dolor, fueron y son sumamente agradecidas, porque vemos en ellas el gran aprecio y estimación que sentían por aquel muchacho tan excelente, tan bondadoso, tan amable, tan atento y alegre... Era tan sincera y cordial la amistad y simpatía que el infeliz Francisco sabía inspirar a todos cuanto tenían la satisfacción de conocer las bellísimas, admirables cualidades que le adornaban, que su terrible infortunio ha hecho brotar en los corazones de todos sus amigos raudales de compasión y sentimiento... Así se explica que su accidentada muerte haya sido tan llorada y sentida tan de veras, que yo me complazco en creer que nunca jamás le olvidarán los que fueron sus parientes y amigos. No me extraña, amigo Ventosa, que tú le apreciaras tanto y le consideraras como un hermano, puesto que él así te consideraba también, porque veía en ti el mismo carácter que el suyo, la misma afinidad de pensamientos y aficiones. Para que veas que admiraba tu manera de ser, aquella última tarde que os despedisteis en la estación fuimos él, sus dos hermanos, Conchita y Enrique, y yo, a una huerta de la orilla del río, en compañía de dos hijas del farmacéutico Sr. Gibert, cuyas dos señoritas se llevaron a Conchita a una huerta que poseen en la roca de Gayá, a la orilla del mar, en donde habían de cenar juntas con su papá y un hermano, que ya habían de encontrar allí. Nosotros tres, Francisco, Enrique y yo, al despedirnos de las mentadas señoritas, regresamos a la población por la vía férrea, y al estar cerca de la estación, recordando él que no habían pasado muchas horas que allí

⁹ En realitat el cognom era tal com figura en la làpida del nínxol del cementiri d'Altafulla: Bargés.

se había despedido de ti, empezó a hablar de ti con grandes elogios y con tanto entusiasmo que comprendí lo mucho que te amaba y que te admiraba. Recuerdo que hacía entusiastas encomios de tu memoria y manifestaba que uno de los días que habías tú permanecido aquí, le recitaste largos fragmentos de discursos del gran orador parlamentario Donoso Cortés. Al llegar a la población entró en el jardín de casa Puigmartí con una vecina de dicha casa y allí bromeando con las muchachas, una de ellas le puso una dalia en el ojal; luego se fue a casa de Ramón Blanch (Manel Roig) y allí sostuvo una interesante conversación con aquella familia, y cuando llegó a casa se quitó la dalia, la entregó a su madre para que la pusiera en un vaso de agua, mientras manifestábame deseos de que le acompañara a ver a su difunto amigo Martinet.¹⁰ Fuimos los dos allá, y al salir dijo las siguientes palabras: “¡Pobre Martinet! Hasta mort fa la mitja rialla. Aquesta mitja rialla reflecteix la gran bondat que tenia 'l pobre Martinet”. Y asomaron en sus ojos unas lágrimas indiscretas... Durante el entierro de su infeliz amigo Martinet empezó a llover algo y a desencadenarse una tempestad de truenos que paso a paso fue remontándose a lo alto del firmamento. Viniendo del cementerio a la iglesia para celebrar los funerales, Francisco iba con su hermanito Enrique, los dos primos Bargés y un empleado de la Canadiense, tertuliano de la casa de éstos. Enrique tenía miedo de los truenos y relámpagos y decía a Francisco que se fueran a casa; sus amigos tampoco tenían deseos de ir a la iglesia, pues algunos de ellos tenían que almorzar. Francisco estaba almorzando cuando empezaron a doblar las campanas y no terminó; el caso fue que Enrique se vino sólo al pueblo y los amigos accedieron a las súplicas de Francisco, quien sentía vivos anhelos de honrar la memoria del amigo de la infancia. Cuando estaban en el acto del ofertorio de la segunda misa, llovía torrencialmente y la tempestad de truenos estaba en su apogeo, y estando él y sus tres amigos debajo de la gran araña, que pendía del cimborio mediante una gruesa cadena de hierro, para ir a besar la cruz, dio la fatalidad de caer en aquel momento un maldito rayo por la cadena y mató instantáneamente a aquellos dos infelices amigos. A esas dos víctimas de la amistad se les hizo un entierro imponente, con música, asistencia de todas las autoridades en corporación y de toda la población en masa. Salió el entierro de los bajos de las Casas Consistoriales, en donde hay un departamento destinado a hospital, y fueron a la iglesia pasando por las calles Baja y Alta, por delante de la casa de tus tíos. Están enterrados en un mismo nicho, en el cual he dispuesto poner una lápida de mármol gris que lleva una larguísima inscripción. Te incluyo un recordatorio, con el cual honramos la bendecida memoria de tu noble y generoso amigo Dalmau. Mandamos repartir ejemplares de ellos por todas las casas de la población, hemos mandado 50 al establecimiento El Barato para sus compañeros, a todos los compañeros y amigos y a todas las familias que veranean aquí. Recuerdos de mi esposa e hija y de tus parientes de casa Punsoda. Procura conservarte muy bueno y ya sabes cuanto te apreciaba el desconsolado padre de tu leal amigo,

Jerónimo Dalmau

Uns quants dies després de la mort d'en Francisco, la dispesera del carrer Vi-llarroel, on havia viscut mentre havia treballat a El Barato, va enviar als descon-solats pares les pertinences del malaurat jove. Dins d'una capsa de cartó hi havia

¹⁰ Martí Sendra Sabaté.

tot de papers, cartes i llibretes que, dispersos pels calaixos de la taula de treball, s'havien trobat en el seu dormitori. En una de les llibretes, la de tapes d'hule negre, hi deia a tall de títol: "Memorándum de poesías de Francisco Dalmau Rovira"; eren principalment les que havia escrit a les darreries de 1910 i a principis del seu primer any a Barcelona. En una altra, de color beix i paper rústic, les compostes entre l'agost de 1911 i l'agost de 1912. Finalment, en una de negre, d'aquelles que s'utilitzaven per a portar la comptabilitat a les botigues, unes quantes que va escriure entre l'agost de 1913 i l'abril de 1914. I en els trossos de paper, ara grocs pel pas del temps, cents d'esborranys de versos que potser no li havien sortit com ell volia i que no va arribar a passar-los a net. Les seves poesies i el llarg escrit que, mig esborrat per les inclemències del temps, es conserva encara sobre la làpida grisa del seu nínxol és tot el que queda d'ell i del seu pas per aquesta vida.

Eugeni Bargés.

Francisco Dalmau i Rovira als setze anys.

Francisco Dalmau i Rovira amb alguns companys de “El Barato”.

Fotografia ampliada de l'anterior.